

Панфілова Г. Б., старший викладач кафедри гуманітарної підготовки та ідентифікації культурних цінностей Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ)

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АВТОБІОГРАФІЇ СТУДЕНТІВ В УСКЛАДНЕНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ (НА ПРИКЛАДІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ СЕСІЇ)

У статті представлені результати дослідження трансформації психологічної автобіографії студентів в ускладнених життєвих ситуаціях на прикладі екзаменаційної сесії. Визначені основні особливості динаміки психологічної автобіографії студентів різної статі, віку і спеціальності, що набувається в ускладненій життєвій ситуації.

Ключові слова: психологічна автобіографія, життєві події минулого та майбутнього, особистість, ускладнена життєва ситуація, екзаменаційна сесія.

В статье представлены результаты исследования трансформации психологической автобиографии студентов в усложненных жизненных ситуациях на примере экзаменационной сессии. Определены основные особенности динамики психологической автобиографии студентов разного пола, возраста и приобретаемой специальности в усложненных жизненных ситуациях.

Ключевые слова: психологическая автобиография, жизненные события прошлого и будущего, личность, усложненные жизненные ситуации, экзаменационная сессия.

In the article the results of research of transformation of psychological autobiography of students are presented in complicated everyday situations by the example of examinations. The basic features of dynamics of psychological autobiography of students of different sex, age, efficiency in study and acquired specialities in a complicated everyday situation are defined.

Keywords: psychological autobiography, vital events of the pas and future, personality, complicated everyday situation, examinations.

Постановка проблеми. Для психологічної науки завжди була характерна орієнтація на глибокий інтерес до внутрішнього світу людини, її переживань, потреб та інтересів, оцінки себе та подій свого життя. В рамках гуманістичного напрямку вважається, що в різних життєвих ситуаціях людина має почуватися успішною, потрібною, щасливою, благополучною. Навіть в скрутних життєвих ситуаціях людина має переоцінити та прийняти події власного життя, опанувати уроки долі та враховувати набутий досвід в подальшому житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній психологічній науці проблема життєвого шляху представлена в роботах багатьох авторів. Б.Г. Ананьев розглядає життєвий шлях людини в суспільстві, його соціальну біографію як основну форму розвитку особистісних якостей людини [2]. О.М. Лактіонов вважає людський досвід, що має структурно-динамічну організацію, центральним поняттям в структурі особистості та вивчав його в масштабі всієї життєдіяльності, всього життєвого шляху особистості [8]. І.С. Кон пов'язує вивчення особистості з необхідністю дослідження її життєвого шляху, який вважається багатомірним, передбачає безліч різних тенденцій та ліній розвитку в рамках однієї біографії. Теперішня та майбутня поведінка особистості не детермінована її минулим [5]. Соціально-історичний образ життя є джерелом розвитку особистості в системі суспільних відношень та дозволяє розглядати особистість в двох осях однієї системи

координат – історичного часу життя особистості та соціального простору її життя [4]. Важливим є те, як особистість перероблює, інтерпретує ситуації та події свого життя, в які вона потрапляє або спеціально шукає їх [3].

Питанням просторової та часової організації власного життя особистістю присвячені певні роботи [1], [7]. Здатність до організації часу життя є здатністю до управління, володіння часом. Одночасно здатність до організації часу та подій життя залежить також від активності особистості, від способу включення її в соціальні процеси, від розвитку особистості та її потенціалів; особистість розглядається як суб'єкт життєвого шляху, основною ознакою якої є активність [1].

Недостатня представленість в психології відомостей про сприймання подій життєвого шляху в конкретних ускладнених життєвих ситуаціях обумовлює актуальність зазначеної проблеми.

Мета статті – визначити особливості трансформації психологічної автобіографії студентів в ускладнених життєвих ситуаціях (на прикладі екзаменаційної сесії).

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження психологічної автобіографії проводилось із 264 студентами і курсантами першого і четвертого курсів технічних і юридичних спеціальностей Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ).

Дослідження проводилося з урахуванням 4 етапів розвитку ускладненої життєвої ситуації: на першому етапі розвитку ускладненої ситуації

Питання психології

вивчалися особливості психологічної автобіографії студентів в нормальних умовах, задовго до екзаменаційної сесії; на другому етапі розвитку ускладненої ситуації досліджено особливості психологічної автобіографії студентів безпосередньо перед першим іспитом екзаменаційної сесії; на третьому етапі розвитку ускладненої ситуації вивчалися особливості психологічної автобіографії молодих людей відразу після останнього іспиту екзаменаційної сесії; на четвертому етапі розвитку ускладненої ситуації досліджено особливості психологічної автобіографії студентів в звичайних умовах початку наступного навчального семестру. Таким чином, студенти і курсанти тестувалися чотири

рази (було використано методику "Психологічна автобіографія" О.Ю. Коржової [6]).

Результати дослідження та їх обговорення.

Трансформації психологічної автобіографії студентів в ускладнених життєвих ситуаціях характеризується рядом загальних особливостей, що є універсальними, прояв яких не залежить від статі, віку, успішності навчання і спеціальності, що набувається.

Встановлено, що психологічна автобіографія студентів в ускладнених життєвих ситуаціях змінюється залежно від етапу розвитку ускладненої ситуації (дані наведено в таблиці 1).

Таблиця 1

Особливості динаміки «психологічної автобіографії» студентів на різних етапах ускладнених життєвих ситуацій

	F	p	1. Нормальні умови до сесії	2. Перед першим іспитом	3. Після останнього іспиту	4. Нормальні умови після сесії
Кількість минулих радісних	40,96*	≤0,0001	4,3	2,7	2,7	3,7
Кількість минулих сумних	20,36*	≤0,0001	1,2	0,6	0,6	0,7
Кількість майбутніх радісних	36,89*	≤0,0001	3,2	1,9	2,1	2,6
Кількість майбутніх сумних	9,81*	≤0,0001	0,6	0,5	0,4	0,3
Кількість радісних	55,07*	≤0,0001	7,5	4,5	4,7	6,2
Кількість сумних	20,67*	≤0,0001	1,8	1,1	1,0	1,0
Кількість минулих	55,87*	≤0,0001	5,5	3,3	3,2	4,4
Кількість майбутніх	39,63*	≤0,0001	3,8	2,4	2,4	2,9
Вага минулих радісних	37,93*	≤0,0001	18,5	11,7	11,5	15,9
Вага минулих сумних	17,02*	≤0,0001	4,3	2,1	2,3	2,6
Вага майбутніх радісних	22,95*	≤0,0001	14,1	8,3	9,8	11,3
Вага майбутніх сумних	5,08*	0,0017	2,0	1,8	1,3	1,1
Вага радісних	40,97*	≤0,0001	32,6	20,0	21,0	27,1
Вага сумних	15,37*	≤0,0001	6,3	3,9	3,6	3,6
Вага минулих	49,85*	≤0,0001	22,8	13,8	13,6	18,4
Вага майбутніх	24,08*	≤0,0001	16,1	10,0	11,0	12,3
Подій усього	63,36*	≤0,0001	9,3	5,7	5,7	7,3
Загальна вага	48,06*	≤0,0001	38,9	23,8	24,6	30,8

* - $p \leq 0,05$

Кількість і значущість подій минулого і майбутнього значно змінюється у виборці студентів в залежності від етапу сесії (таблиця 1). Зокрема спостерігається загальна закономірність для кількості і ваги подій (радісних і сумних, минулого і майбутнього), виражена в зменшенні їх кількості і оцінки безпосередньо до і після екзамену. В нормальних умовах після сесії кількість і вага подій нижча, ніж в нормальних умовах до сесії. Таким чином, спогади і

представлення про події минулого і майбутнього значно послаблюються в кількісному і якісному аспекті безпосередньо перед екзаменами і залишаються такими ж в після екзаменаційний період.

Встановлено, що психологічна автобіографія студентів в ускладнених життєвих ситуаціях змінюється залежно від гендерних особливостей (дані наведено в таблиці 2).

Особливості психологічної автобіографії дівчат та юнаків в ускладнених життєвих ситуаціях

	Д	Ю	t-value	p
Кількість минулих радісних	3,2	3,5	-1,93	0,0538
Кількість минулих сумних	0,9	0,7	3,32*	0,0009
Кількість майбутніх радісних	2,5	2,3	1,72	0,0865
Кількість майбутніх сумних	0,6	0,3	4,60*	≤0,0001
Кількість радісних	5,7	5,8	-0,35	0,7273
Кількість сумних	1,5	1,0	4,93*	≤0,0001
Кількість минулих	4,1	4,1	-0,26	0,7955
Кількість майбутніх	3,1	2,7	3,63*	0,0003
Вага минулих радісних	14,1	14,7	-0,97	0,3343
Вага минулих сумних	3,2	2,5	2,89*	0,0039
Вага майбутніх радісних	11,3	10,4	1,59	0,1130
Вага майбутніх сумних	2,0	1,1	4,95*	≤0,0001
Вага радісних	25,4	25,1	0,36	0,7226
Вага сумних	5,2	3,6	4,85*	≤0,0001
Вага минулих	17,3	17,1	0,31	0,7550
Вага майбутніх	13,3	11,5	3,18*	0,0015
Подій усього	7,2	6,8	1,51	0,1305
Загальна вага	30,6	28,6	1,83	0,0669

* - $p \leq 0,05$

Для юнаків характерна велика кількість спогадів про сумні події ($t=3,32$; $p=0,0009$), в той час дівчата називають значно більше сумних подій в майбутньому ($t=4,6$; $p \leq 0,0001$). Загальна кількість сумних подій вища у дівчат ($t=4,93$; $p \leq 0,0001$). Кількість вказаних подій в майбутньому вища у дівчат ($t=3,63$; $p=0,0003$). За кількістю радісних подій в минулому юнаки і дівчата не відрізняються.

Значущість сумних подій в минулому в середньому вище в дівчат ($t=2,89$; $p=0,0039$),

також в них вища і значущість сумних подій в майбутньому ($t=4,95$; $p \leq 0,0001$). Вага сумних подій взагалі вище в дівчат ($t=4,85$; $p \leq 0,0001$), у дівчат також вища значущість подій в майбутньому ($t=3,18$; $p=0,0015$). За значущістю радісних подій і подій минулого юнаки і дівчата не відрізняються (таблиця 2).

Психологічна автобіографія студентів в ускладнених життєвих ситуаціях трансформується залежно від вікових особливостей (дані наведено в таблиці 3).

Таблиця 3

Особливості «психологічної автобіографії» студентів першого та четвертого курсів в ускладнених життєвих ситуаціях

	1 курс	4 курс	t-value	p
Кількість минулих радісних	3,3	3,4	-0,84	0,4003
Кількість минулих сумних	0,8	0,8	-1,00	0,3155
Кількість майбутніх радісних	2,3	2,7	-3,70*	0,0002
Кількість майбутніх сумних	0,5	0,4	0,54	0,5871
Кількість радісних	5,6	6,1	-2,27*	0,0232
Кількість сумних	1,2	1,3	-0,36	0,7168
Кількість минулих	4,1	4,2	-1,02	0,3063
Кількість майбутніх	2,8	3,2	-3,03*	0,0025
Вага минулих радісних	14,2	14,9	-0,97	0,3339
Вага минулих сумних	2,7	3,3	-2,21*	0,0273
Вага майбутніх радісних	10,2	12,6	-3,98*	0,0001
Вага майбутніх сумних	1,5	1,6	-0,20	0,8409
Вага радісних	24,4	27,3	-2,66*	0,0079
Вага сумних	4,2	4,8	-1,70	0,0892
Вага минулих	16,9	18,1	-1,59	0,1131
Вага майбутніх	11,7	14,1	-3,79*	0,0002
Подій усього	6,8	7,4	-2,08*	0,0376
Загальна вага	28,6	32,2	-2,94*	0,0034

Студенти четвертого курсу вказують значно більше радісних подій майбутнього (таблиця 3), ніж першокурсники ($t=-3,7$;

$p=0,0002$) і більше радісних подій взагалі ($t=-2,27$; $p=0,0232$). Також студенти четвертого курсу вказують більше подій майбутнього,

Питання психології

ніж першокурсники ($t=-3,03$; $p=0,0025$). Значущість минулих подій ($t=-2,21$; $p=0,0273$) і минулих радісних подій

($t=-3,98$; $p=0,0001$) у студентів четвертого курсу вище, ніж у першокурсників. Студенти четвертого курсу приділяють більше значущості подіям майбутнього, ніж студенти першого курсу ($t=-3,79$; $p=0,0002$). Загальна

значущість (вага) подій вища у студентів четвертого курсу ($t=-2,94$; $p=0,0034$), також у них і більша кількість вказаних подій ($t=-2,08$; $p=0,0376$).

Психологічна автобіографія студентів в ускладнених життєвих ситуаціях має певні трансформації залежно від спеціальності, що набувається (дані наведено в таблиці 4).

Таблиця 4

Особливості динаміки «психологічної автобіографії» студентів технічного та юридичного факультетів на різних етапах ускладнених життєвих ситуацій

	F	p	1. Нормальні умови до сесії		2. Перед першим іспитом		3. Після останнього іспиту		4. Нормальні умови після сесії	
			Юридичний	Технічний	Юридичний	Технічний	Юридичний	Технічний	Юридичний	Технічний
Кількість минулих радісних	18,95*	≤0,0001	4,1	4,5	2,4	3,0	2,8	2,5	3,6	3,8
Кількість минулих сумних	9,74*	≤0,0001	1,1	1,3	0,7	0,5	0,7	0,5	0,7	0,7
Кількість майбутніх радісних	16,95*	≤0,0001	3,1	3,3	1,7	2,0	2,2	2,0	2,4	2,7
Кількість майбутніх сумних	4,75*	≤0,0001	0,7	0,6	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3
Кількість радісних	25,03*	≤0,0001	7,2	7,8	4,1	5,0	5,0	4,5	6,0	6,5
Кількість сумних	9,37*	≤0,0001	1,8	1,8	1,2	1,0	1,1	0,8	1,0	1,0
Кількість минулих	25,08*	≤0,0001	5,2	5,8	3,1	3,5	3,5	3,0	4,3	4,5
Кількість майбутніх	17,80*	≤0,0001	3,8	3,8	2,2	2,5	2,6	2,3	2,7	3,0
Вага минулих радісних	17,60*	≤0,0001	17,5	19,4	10,6	12,7	12,1	10,9	15,4	16,3
Вага минулих сумних	7,99*	≤0,0001	4,2	4,5	2,4	1,8	2,8	1,9	2,5	2,6
Вага майбутніх радісних	10,78*	≤0,0001	13,8	14,5	7,5	9,0	10,5	9,2	10,5	12,0
Вага майбутніх сумних	2,82*	0,0066	2,3	1,7	2,0	1,6	1,5	1,1	1,1	1,1
Вага радісних	18,79*	≤0,0001	31,3	33,9	18,1	21,8	22,4	20,1	25,9	28,3
Вага сумних	7,31*	≤0,0001	6,4	6,2	4,3	3,4	4,3	3,0	3,6	3,7
Вага минулих	22,32*	≤0,0001	21,7	23,9	13,0	14,6	14,8	12,8	17,9	18,9
Вага майбутніх	10,96*	≤0,0001	16,0	16,2	9,4	10,6	11,9	10,3	11,6	13,0
Подій усього	28,31*	≤0,0001	9,0	9,6	5,3	6,0	6,1	5,3	7,0	7,6
Загальна вага	21,58*	≤0,0001	37,7	40,1	22,4	25,2	26,7	23,1	29,5	31,9
Кількість минулих радісних	4,41*	0,0001	15,5	14,6	13,4	12,7	14,0	11,9	12,4	11,7

* - $p \leq 0,05$

Закономірності, властиві всій виборці зберігаються для студентів юридичного і технічного факультету, проте можна спостерігати деякі відмінності студентів юридичного і технічного факультетів в рамках єдиної закономірності (таблиця 4). Так, студенти технічного факультету безпосередньо перед екзаменами вказують більше минулих радісних подій ($F=18,95$; $p \leq 0,0001$).

Безпосередньо після екзамену у студентів юридичного факультету спостерігається більша кількість негативних спогадів минулого ($F=9,74$; $p \leq 0,0001$). Велика кількість майбутніх радісних подій перед екзаменами спостерігається у студентів технічного факультету ($F=16,95$; $p \leq 0,0001$). Кількість майбутніх сумних подій незначно вище у студентів юридичного факультету в

нормальних умовах до сесії і відразу ж після екзаменів ($F=4,75$; $p \leq 0,0001$). Загальна кількість радісних подій (минулого і майбутнього) напередодні екзаменів вища у студентів технічного факультету ($F=25,03$; $p \leq 0,0001$). Загальна кількість сумних подій вища у студентів юридичного факультету безпосередньо після екзаменів ($F=9,37$; $p \leq 0,0001$). Загальна кількість подій минулого вища у студентів юридичного факультету безпосередньо після екзаменів ($F=2,31$; $p=0,0221$).

Висновки. Психологічна автобіографія студентів в ускладнених життєвих ситуаціях набуває певних трансформацій на різних етапах ускладнених ситуацій, має специфічні прояви в залежності від статі, віку і спеціальності, що набувається.

Так, в ускладнених життєвих ситуаціях простежується загальна закономірність для кількості й ваги подій радісних і сумних, минулого й майбутнього, що виражається в зменшенні їхньої кількості й значущості оцінки безпосередньо до й після іспиту. Тож, в ускладнених життєвих ситуаціях (в період екзаменаційної сесії) студенти не схильні до згадування та аналізу власних життєвих подій, зосереджені в більшій мірі на переживанні ускладненої ситуації. Також у складній ситуації студенти більше сконцентровані на минулих подіях (причому минулих радісних подіях) і не орієнтовані на майбутні події.

В ускладнених життєвих ситуаціях юнаки вказують більшу кількість минулих радісних подій, більшою є їхня вага, отже юнаки більш оптимістичні, ніж дівчата.

Студенти 4 курсу у порівнянні зі студентами 1 курсу вказують у цілому більшу кількість подій взагалі (крім 4 етапу), більшою є

загальна вага подій в ускладнених життєвих ситуаціях (крім 4 етапу), більшою є кількість і вага майбутніх і минулих подій (крім 4 етапу), кількість і вага радісних подій (крім 4 етапу), вага сумних подій (крім 4 етапу), кількість майбутніх радісних подій (крім 4 етапу). Таким чином, студенти 4 курсу є більш продуктивними й оптимістичними у порівнянні зі студентами 1 курсу.

Студенти технічного факультету у порівнянні зі студентами юридичного факультету мають певні відмінності в оцінці подій життєвого шляху: указують більшу кількість і вагу подій (крім 3 етапу - відразу після іспитів); кількість і вагу минулих подій (крім 3 етапу - відразу після іспитів); кількість майбутніх подій на 2 і 4 етапі - безпосередньо перед іспитами та в нормальних умовах після них і вагу минулих подій (крім 3 етапу - відразу після іспитів); кількість і вагу радісних подій (крім 3 етапу - відразу після іспитів); кількість і вагу майбутніх і минулих радісних подій (крім 3 етапу - відразу після іспитів). Отже, студенти технічного факультету у порівнянні зі студентами юридичного факультету більш продуктивні й оптимістичні в оцінці подій життєвого шляху.

Подальший напрямок дослідження полягає у вивченні індивідуальних особливостей психологічної автобіографії в ускладнених ситуаціях, визначенні типологічних профілів психологічної автобіографії студентів різної статі, віку, успішності навчання та спеціальності, що набувається. Також значущим є вивчення оцінки подій життєвого шляху людей, що пережили критичні ситуації, соціальні потрясіння, катастрофи, війни.

Література

1. Альбуханова-Славская К.А. Личностная регуляция времени // Психология личности в социалистическом обществе. Личность и ее жизненный путь // Ред. Б.Ф. Ломов, К.А. Альбуханова-Славская. – М., 1990. – С. 114 – 129.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. - СПб.: Питер, 2001. – 272 с. – (Серия «Мастера психологии»).
3. Анцыферова Л.И. Развитие личности и проблемы геронтопсихологии / Анцыферова Людмила Ивановна. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», издание 2-е, испр. и доп., 2006. – 512 с. (Достижения в психологии).
4. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / Александр Асмолов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Смысл: Издательский центр «Академия», 2007. – 528 с.
5. Кон И.С. Жизненный путь как предмет междисциплинарного исследования // Человек в системе наук / И.С. Кон. – М., 1989. – С. 472 – 480.
6. Коржова Е.Ю. Методика "Психологическая автобиография" в психодиагностике жизненных ситуаций: Методическое пособие / Под ред. Л.Ф. Бурлачука. - К.: МАУП, 1994. - 109 с.
7. Кроник А.А., Головаха Е.И. Психологический возраст личности // А.А. Кроник, Е.И. Головаха // Психологический журнал. – 1983. – № 5. – С. 57 – 65.
8. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта. / А.Н. Лактионов. – 2-е изд. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2010. - 366 с.